

PUBLIȚĂIE INIȚIATĂ ȘI FINANȚATĂ DE CONSILIUL JUDEȚEAN MARAMUREȘ

MARAMUREȘ

Istorie, cultură, identitate

SUPORT DE CURS

CAIETUL V

CULTURA TRADIȚIONALĂ

Variantă aflată în dezbateră publică până în 31.12.2015

CULTURA TRADIȚIONALĂ

În Maramureș a înflorit, mai mult decât în alte regiuni ale țării, arta prelucrării lemnului. Maramureșenii au fost dintotdeauna credincioși lemnului, căruia i-au dat cele mai felurite forme, de la blidul din care mâncau, până la bisericile în care se închinau. Una dintre esențele spiritualității maramureșene, atât de sincer exprimată de-a lungul timpului încă din vremurile cele mai vechi, este sculptura în lemn.

POARTA MARAMUREȘEANĂ

Unul dintre simbolurile cele mai de preț ale Maramureșului este poarta maramureșeană. „Porțile maramureșene sunt opere populare, expresii ale geniului popular românesc”, afirma Ernest Bernea. Poarta maramureșeană și-a cucerit faima prin armonia perfectă a dimensiunilor, prin respectarea proporțiilor dintre părțile componente și prin densa metaforă a ornamentației. Element de trecere și de legătură, poarta ridică ochii oaspetelui către simbolurile spiritualității maramureșene armonios etalate și îmbinate în lemn.

Construită, în general, pe trei stâlpi și un „fruntar” (pragul de sus al porții) din lemn de stejar, având „hăizașul” (acoperișul) șindreluit, porțile maramureșene au fost comparate adesea cu adevărate „arcuri de triumf”. Porțile de lemn ale gospodăriilor tradiționale din Maramureș sunt situate îndeosebi în satele de pe văile Mara, Cosău și Iza, dar și în localități aflate în Țara Lăpușului.

Salba de porți monumentale maramureșene e mărturia vie a unei realități istorice mai aparte: în perioada feudală, din rândul obștilor maramureșene, s-a ridicat o clasă de cneji care periodic își alegea voievodul; puterea și privilegiile nobililor au fost atent fragmentate și distribuite unui număr din ce în ce mai mare de familii. Secole de-a rândul, această castă (de proporții obștești) a rezistat încercărilor de lichidare a privilegiilor. Așa se explică uluitorul rezultat al unei statistici austriece din secolul al XVIII-lea, care situa Maramureșul „pe primul loc în întreg imperiul, în ceea ce privește procentul nobililor raportat la totalitatea populației comitatului”. Au fost înregistrați, pe baza înscrisurilor autentice, circa 15.000 de nemeși, cei mai mulți descendenți ai vechilor familii cneziale românești locale. Maramureșul a fost la un moment dat o enclavă imperială unică, populată cu țărani de viță nobilă. Porțile cu stâlpi sculptați și șindrilă reprezintă relicva

unei organizări sociale care a funcționat până în secolul al XX-lea.

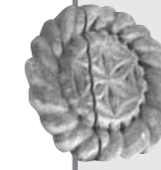
Mulți cercetători consideră că porțile maramureșene au fost un privilegiu al nemeșilor. Acest aspect este deosebit de important, pentru că numai nemeșii aveau privilegiul să-și ridice porți înalte în fața gospodăriilor, în timp ce oamenii simpli nu aveau dreptul decât la vranițe (confectionate din pari montați paralel pe o ramă dreptunghiulară și cu o diagonală, pentru a-i fixa, și care se deschidea într-o parte.

Pe porțile maramureșene apar nume de meșteri, de proprietari, de demnitari locali, cu diferite ranguri sociale, preoți și juzi, maramureșenii simțind nevoia să-și înobileze casele cu asemenea consemnări pentru a atesta vechimea construcțiilor și a le conferi o valoare în plus.

Construcția, incizarea motivelor și actul de trecere pe sub pragul porții suportau fiecare un ritual aparte, pe baza unor credințe profunde (cu conotații mai degrabă mitice). Astfel, tăierea stejarului trebuia să coincidă cu o perioadă de nopți cu lună plină, pentru a îndepărta din jurul gospodăriei orice nenorociri și toate „ceasurile rele”. Stejarul era tăiat doar în decembrie și ianuarie, când „lemnul doarme”, existând concepția că astfel lemnul nu putrezește. Apoi, transportul lemnului din pădure trebuia să se facă într-una din zilele lucrătoare „de dulce” (marți, joi sau sâmbătă), în virtutea credinței că astfel lemnul va fi aducător de noroc.

Materialul pentru porți trebuie pregătit, uscat, tăiat în funcție de spațiul în care va fi amplasată poarta, iar apoi sculptura se realizează exclusiv cu mâna. În funcție de dimensiuni, porțile pot avea de la doi la opt stâlpi sau chiar mai mulți. Esența tare de lemn de stejar este de preferat, pentru că permite sculptura, o esență mai moale, de exemplu de brad, nu permite aceasta, deoarece se rupe ușor. Porțile au un acoperiș de șindrilă, dar și porțile de închidere, care pot fi realizate din șipci, sculptate la rândul lor, și poarta de intrare care poate conține panouri de lemn sculptat. Asamblarea se face fără fier, doar cu cuie din lemn. Întreaga lucrare se tratează cu uleiuri și lacuri speciale, pentru a o feri de intemperii și a-i asigura o trecere frumoasă prin timp. În trecut, se folosea în acest scop uleiul de in.

Sub stâlpul care leagă pragul se puneau anumite elemente cu valoare apotropaică, de apărare împotriva duhurilor rele, precum bani, agheasmă și tămâie, sare și bani. Se credea că toate acestea opresc bolile să se apropie. Pentru apărarea averii și a casei, pe stâlpi se incizau figuri antropomorfe, protectoare. Figurile antropomorfe sculptate în stâlpii porților aveau rolul de a proteja casa și gospodăria de forțele răului. În anumite momente, când atacul din partea forțelor malefice era, în credința țăranilor, mai agresiv, deasupra porților erau prinse ramuri verzi, care aveau puterea de a proteja gospodăria de aceste atacuri. Figura umană sculptată pe poartă reprezintă și strămoșul, cel care

Marcă a Maramureșului, poarta maramureșeană este încărcată cu o simbolică aparte. Soarele, simbol al vieții, pomul vieții, simbol al creșterii, șarpele ca paznic al gospodăriei, dinte de lup simbolizând puterea. Rozetele de diferite dimensiuni și colacul, simboluri ale genezei, ale începuturilor de lume, ale perfecțiunii, sunt prezente pe fiecare poartă, chiar și pe cele ridicate azi, ca o dovadă a continuității credinței în valorile împământenite de veacuri.

nu mai este prezent fizic, dar care continuă să vegheze asupra întregii gospodării și a urmașilor neamului său.

Unele motive sculptate au substraturi magice, însă decodificarea celor mai frecvente elemente utilizate de meșterii populari ne permit incursiuni într-un univers mitologic antecreștin.

Stâlpii susțin două porți: poarta mare, pentru care și animale, și poarta mică, pentru oameni. Stâlpii de porți, ciopliți în patru fețe, sunt expresia marilor mituri din cultura noastră populară. Motivele sculptate în lemn au, fiecare, semnificația lor bogată.

FUNIA care decorează poarta de lemn separă gospodăria de orice este în afara ei, ocrotind-o, parcă, magic. Deseori, funia sculptată se intersectează în cruce, unul dintre cele mai eficiente moduri de a te apăra de răul nevăzut și neprevăzut. Funia răsucită reprezintă infinitul, necuprinsul, dar și legătura dintre cer și pământ.

STÂLPUL DE POARTĂ este asemeni unui axis mundi, o legătură între cer și pământ, la fel ca și funia sculptată în diverse moduri pe acesta. Stâlpii sunt chiar „răsuciți” de mâna meșterului, cu ajutorul dălții, dând impresia de infinit. „În nesfârșirea stâlpilor, artistul popular își pune toată răbdarea și truda care în zilele

noastre pare aproape de neconceput, munca sisifică, care încovoie puterea omului, dar îi înalță spiritul către cer”, afirmă Teodor Bârsan.

SOARELE, simbolul Dumnezeirii, este „dătător de viață”. El vede tot, știe tot și, mai presus de toate, știe adevărul. Maramureșul și-a încrustat Soarele în poartă ca semn al vieții, ca în fiecare zi să treacă, să intre sau să iasă pe sub el. Discul solar, cultul soarelui nu lipsește de pe nici o poartă, nici de pe leagăn, ori de pe lada de zestre și alte obiecte de trebuință. Motivul Soarelui apare figurat ca rozetă, romb și cercuri concentrice, în vreme ce motivul lunii este asociat cu cel al spiralei și meandrelor. Rozetele solare ne anunță că ritmul întregii vieți se ghidează după mișcarea Soarelui și după anotimpuri, soarele dând viață la tot ce ne înconjoară.

ARBORELE VIEȚII simbolizează viața veșnică, tinerețea fără bătrânețe. Motivele bradului și al frunzei sunt și ele prezente pe porțile maramureșene. Dinții de lup de pe margine, ca un fierăstrău, apără de rău, de lupul de văzut, dar și de lupul cel nevăzut.

COCOȘUL, care era în vechime un simbol al sufletului omenesc, apare și el pe porțile maramureșene, ca și „furca cu trei brațe”, element ornamental ce derivă din „coarnele de consacrație”, un vechi ornament ce coboară cu milenii în urmă. Acest din urmă simbol avea și rolul de simbol de pază sau gazdă a gospodăriei.

O reprezentare mai recentă corespunzătoare credinței evului mediu constă în combinarea șerpilor sculptați pe stâlpii laterali ai porților cu îngeri stilizați având aripi întinse și fiind plasați deasupra. Pare a fi vorba de un sincretism între simbolul arhaic și cel creștin, șarpele semnificând în acest caz duhurile rele, dominate de îngerii păzitori ai gospodăriei.

Pentru țăranul maramureșean, trecerea pe sub hăizașul porții devenea aproape un act ceremonial, purificându-se mental de relele lumii profane pentru a intra curat în universul casnic al gospodăriei și familiei. În toate culturile tradiționale, trecerea pe sub o poartă, mai mult sau mai puțin grandioasă, simbolizează o transformare (de suprafață ori structurală, fizică sau virtuală). Erau practicate și anumite rituri asociate cu trecerea pragului porții, precum cele de purificare a animalelor înainte de ieșirea lor la pășunat, cele legate de scoaterea plugului pentru prima oară primăvara, ritualuri efectuate la intrarea miresei după cununie sau atunci când țăranul pornea să întreprindă o activitate importantă.

Dimensiunile mari ale porților și faptul că omul se dedica atât de mult înfrumusețării ei arată că ea avea

Troia maramureșeană

pentru țăranul maramureșean o însemnătate deosebită și o valoare spirituală profundă.

Multe dintre porțile maramureșene noi au elemente decorative mult îmbogățite, de inspirație recentă, dar și-au pierdut din semnificațiile inițiale, păstrând doar componenta esteticului. Cu timpul, conștiința trecerii ritualice pe sub poartă și semnificația motivelor incizate și sculptate au pălit, nu însă și sentimentul de plenitudine și de mândrie inoculat de dimensiunile și frumusețea porților maramureșene.

În prezent, meșteșugul realizării de porți este foarte apreciat. Meșteri maramureșeni primesc comenzi din partea maramureșenilor, din țară și din Occident. Cei mai interesați de achiziționarea porților maramureșene sunt norvegienii, englezii și americanii.

PECETARE SAU PRESCURNICERE

Pecetarele, aceste mici opere de artă, circumscriu un univers estetic și de simboluri suficient pentru a defini un popor. Formele și simbolistica pecetarelor reprezintă variante plastice ale unei simbolistici și sensibilități de o mare arhaicitate, doar împlinită de creștinism. Datorită simbolisticii, pecetarele au mai multe funcții.

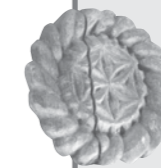
De cele mai multe ori, pecetarele au fost realizate din lemn și rolul lor era acela de a marca prescura pentru nașteri, cununii și înmormântări. Această marcă reprezintă un gest ritualic situat între rugăciune și munca sfințită de bucuria pecetluirii pâinii.

Pecetarele pot fi realizate și din ceramică, marmură, ele având dimensiuni și forme diferite. Erau păstrate cu sfințenie în casele oamenilor, ascunse printre oale sau puse pe grindă, înfășurate într-o pânză albă.

În satele Maramureșului, pecetarul sau prescurnicerul se afla în aproape toate gospodăriile, însă nu oricine putea pune mâna pe el. Doar femeile bătrâne din casă puteau face acest lucru, de obicei văduvele, considerate a fi „curate”. Femeia care făcea prescurile pentru biserică era aleasă de preot. Aceasta trebuia să fie curată nu doar din punct de vedere fizic, ci în primul rând din punct de vedere al moralității.

Numite și pristornice, pecetarele sunt, de cele mai multe ori, cruciforme. Agnetul, partea care se aplică, are obligatoriu, monograma lui Iisus Biruitorul. Multe au redat scena răstignirii, având formă de cruce în diferite variante, cu tot felul de motive vechi. Crucea pristornică simbolizează unirea cu familia a celor trecuți în lumea de dincolo. Unele au pe ele funia împletită, simbol foarte vechi, cu funcție magică. Pecetarele din ziua de azi sunt mai înalte, dar încă se păstrează unele forme și volume realizate în trecut. Unele pecetare prezintă puternice tendințe de abstractizare.

Din punct de vedere al compoziției ornamentelor, putem spune că pecetarele sunt extrem de variate și au o vechime considerabilă: zig-zagul, motivul frânghiei (des întâlnit pe porțile maramureșene, la cadrele ușilor și ferestrelor, la crucile de mormânt, dar și la bisericile de lemn). Efectul este unul de monumentalitate. Se întâlnesc des cruci, troițe, rozete și forme de „zurgălăi”, precum prisnelul fusurilor.

DE REȚINUT

Prescura era cea care însoțea marile evenimente ale vieții omului. Ea este semnul profund al vieții, pâinea ca hrană christică. O întâlnim la botez, la nuntă, la moarte, dar mai ales la pomenirea morților cu ocazia Sfințelor Paști. Prescura este o pâine ca oricare alta, însă primește caracterul de pâine sacră în momentul în care este pecetluită cu slovele sacre IH HS NI KA (Iisus Hristos Biruitorul). Inscripția semnifică victoria lui Iisus asupra morții.

Un pecetar din Moisei a fost cioplit ca un acoperiș cu patru turnulețe, asemănător turelor gotice ale bisericilor din Maramureșul istoric. Există pecetare cruciforme, cu cele trei brațe unite de un semicerc, asemănătoare crucilor de hotar maramureșene. Ca motiv ornamental incizat, mai regăsim romburile simple sau concentrice, spicul de grâu sau pomul vieții, extrem de stilizat.

Uneori se regăsește și imaginea omului, cioplită naiv și cu evidente disproporții, însă cea mai frecventă temă este cea a răstignirii, tratată într-o manieră neconvențională. „Pe o astfel de cruce, Iisus are corpul cioplit ca un fel de suveică, sprijinit de două picioare foarte scurte ce par a fi îndoite, dacă n-am ști că această reprezentare este obișnuită crucifixelor apusene. Capul este un cerc în care ochii, nasul și gura sunt contopite într-un triunghi înscris. La picioarele lui, într-un soi de arcadă, stau două personaje minuscule. Ștergarul din jurul trupului este înlocuit doar de două mici triunghiuri plasate de o parte și de alta a corpului” (Victor Pop, Sabin Șainelic).

Pecetarele se disting prin marea capacitate de a sintetiza și de a îngemăna simbolismul riturilor agrare (grâul, spicul, făina), a artei gastronomice (prescuri), a credințelor religioase (tema răstignirii și inscripția de pe postament) și a artei prelucrării lemnului. Dar toate acestea ar trece neobservate dacă produsul finit nu ar fi îmbogățit cu mici opere de artă.

Spirala vieții, sfoara sculptată pe porțile împărătești ale Maramureșului, rozeta solară încoronând pomul vieții în portalul bisericilor de lemn ori turlele care zgârie cerul într-un dialog cu Absolutul devin elemente structurale în aceste mini-obiecte de cult familial cu înălțimi cuprinse între 10 și 20 de centimetri. Fiecare prescurnicer este un unicat, fiecare trebuie tratat ca operă singulară purtătoare a unui mesaj creștin universal. Fiecare comunică forța artistică a cioplitorului, fantezia sa în canoanele creștine, fiecare este o ființă și prin multiplicare o lume creștină, care invită la puritate și lumină între oameni.

Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare deține cea mai veche colecție de pecetare din România. Această colecție a ajuns la muzeu de la părintele Antal din satul Breb, preot care, de-a lungul timpului, a adunat de la oamenii din satele maramureșene numeroase pecetare. Cea mai veche piesă este din 1729, datată în chirilică, și provine de la Călinești.

ARTA VESTIMENTARĂ

Cine străbate satele maramureșene, îndeosebi cele situate pe văile Mara și Iza, într-o zi de sărbătoare, are privilegiul de a asista la un spectacol ad-hoc de „poezie vestimentară” și culoare, oferit gratuit de localnici. De reținut că această „desfășurare de forțe” nu are nimic ostentativ și nici nu reprezintă vreun element din arsenalul marketingului turistic. Ea poartă amprenta autenticității, fiind o reminiscență a stilului de viață din societatea tradițională locală.

În Maramureș, tradiția – ca însemn al perenității, dar și mândria obârșiei fructificate într-o demnitate etnică, ce nu lasă loc nici unui compromis, au devenit clauzele unui testament strămoșesc, pe care fiecare generație se simte obligată să-l respecte, aproape cu evlavie. De aceea, pentru maramureșeni, straiele de sărbătoare nu pot fi decât cele „moștenite”, chiar dacă anumite piese vestimentare sau motive decorative ori coloristice au suferit în timp unele adaptări, rezultate din contactul cu populațiile românești din regiunile mărginașe.

Remarcabil este faptul că toate piesele portului popular sunt produsul exclusiv al industriei casnice textile, având ca punct de pornire culturile de plante tehnice (cânepa, inul) și creșterea oilor (pentru producția de lână), apoi prelucrarea firelor (înmuaiatul, melișatul, pieptănatul etc.) și, în cele din urmă, țesutul pânzelor, în microatelieri casnice, croiul și brodarea. La toate acestea se adaugă meșterii specializați în confecționarea cojoacelor, sumanelor, gubelor, opincilor și pălăriilor.

În trecut, modelele și gama coloristică erau conservate de către fiecare comunitate, alcătuind o

specificitate locală, prin care se transmiteau mesaje cu ajutorul unor simboluri. Ochii avizați ai localnicilor recepționau motive, culori, compoziții ornamentale specifice unui anumit sat și nu de puține ori nu numai că erau în stare să citească mesajul, dar recunoșteau și anumite redundanțe în modul în care acesta era formulat.

Principalele elemente de identificare erau zadiile, prin dispunerea și cromatică dungilor orizontale (pentru femei) și sumanul, prin lungime (pentru bărbați). Nuanțarea se făcea și prin croi, materiale auxiliare, lățimea tivului, sisteme de închidere, poziționarea

buzunarelor etc. Elementul cromatic preponderent juca un rol decisiv în identificarea zonei de proveniență, îndeosebi în cazul zadiilor: galben deschis sau verde pentru Valea Marei, portocaliu pentru Valea Vișeuului, roșu pentru Valea Izei, fiecare în alternanță cu dungi negre. Traistele spun din ce sat este omul, pentru că sunt, de fiecare dată, alte culori îmbinate sau mărimea carourilor este diferită.

Costumul femeiesc este compus dintr-o basma înflorată (neagră la femeile mai în vârstă), cămașă cu decolteu dreptunghiular, cu mâneci trei sferturi, poale peste care se îmbracă două zadii, un pieptar din pânură sură sau un „lecric” (jachetă), guba din lână albă cu mițe lungi, iar ca accesoriu „zgarda scumpă” (mărgele de corali) sau zgărdanele (țesături de mărgele mici în jurul gâtului).

În fiecare sat există vizibile diferențe ale portului în funcție de vârstă. Zadiile sunt mai viu colorate la fetele nemăritate, cămeșile sunt mai ornamentate și cu mai multe volane, năframele și „sugnele” (fustele înflorate, care se poartă încă de prin 1920) sunt mai viu colorate. La femeile în vârstă, chiar și hainele sunt mai sobre, predominând negrul. În ultimul secol, însă, tendința a fost de înlocuire a portului cu „zadii”, care rămân portul de sărbătoare, cu portul cu „sugna”, fusta colorată în funcție de vârstă, făcută dintr-un material cumpărat din magazine și croit de către meșterii locali.

Portul bărbătesc are ca element de bază cămașă albă, scurtă, cu mâneci largi, vara gatii (izmene) lungi până la mijlocul gambei, iarna cioareci din lână albă, chimir lat la brâu, lecric și gubă. Din gama accesoriilor notăm cloplul și straița țesută în culori vii. Costumul copiilor este identic cu cel al adulților.

Portul maramureșean se remarcă prin eleganță sobră, reținută, este unitar și are un caracter cu totul original, cu elemente pe care nu le găsim în alte zone.

LIMBA DACILOR LIBERI

Graiul maramureșean este unul dintre cele cinci subdialecte de bază ale dialectului dacoromân. Un grai care a dat multe bătăi de cap cercetătorilor și care face parte din brand-ul Maramureșului.

„Mândră-i limba noastră”. Și veche, am putea completa. Graiul maramureșenilor, care face deliciul turiștilor și parte a brand-ului nostru este unul dintre cele 5 subdialecte ale graiului dacoromân. Științific, dacă ne referim la alcătuirea limbii române, putem spune că aceasta este formată din dialectele dacoromân, istroromân, aromân și meglenoromân. Dialectul dacoromân, la rândul său, se subdivide în cinci subdialecte de bază: muntean, moldovean, bănațean, crișean și maramureșean. Trebuie făcută precizarea că subdialectul maramureșean se vorbește exclusiv în Maramureșul istoric, în satele de pe văile Mara, Cosău, Iza și Vișeu.

O primă semnalare a existenței unei unități dialectale maramureșene aparține lui Emile Picot, în 1873. Gustav Weigand (1908), autorul primului atlas lingvistic român, vorbește doar de trei subdialecte (bănațean, muntean și moldovean), însă are meritul de a identifica anumite particularități pentru graiurile din Crișana și Maramureș.

Emil Petroviciu, într-un studiu din 1954, emite ipoteza că aria maramureșeană ar putea reprezenta o zonă distinctă. Primul cercetător care a identificat ferm cinci graiuri ale teritoriului lexical dacoromân (printre care și pe cel maramureșean) a fost Sever Pop, în 1950. Însă doar argumentele lui Romulus Tudoran (1956) și Ștefan Giosu (1963) au fost de natură să câștige adeziunea lingviștilor români.

Clasificările curente, datorate lui Romulus Tudoran, Ion Coteanu și alții, recunosc un subdialect maramureșean distinct.

Cât privește graiul din Țara Codrului, acesta aparține, din punct de vedere dialectal, de Crișana (subdialectul crișean). Specialiștii îl încadrează în așa zisul „grai someșean”.

Despre Țara Chioarului (inclusiv graiul, etnografia și folclorul regiunii), prof. Ioan Chiș Șter (1983) afirma că „aproape se confundă cu Codru”, deci am fi îndreptățiți să socotim graiul chioarean ca făcând parte din familia graiurilor someșene. Am putea spune că, mai degrabă, zona este una „de tranziție” între Codru (datorită numeroaselor elemente comune de tip someșean) și Lăpuș (față de care nu există o delimitare geografică fermă).

Țara Lăpușului, în schimb, dă dovadă de „o personalitate puternică”. Din punct de vedere geografic, etnic și istoric, reprezintă zona de extremă nordică a Transilvaniei. Cu toate acestea, este mai degrabă un fel de „arie laterală” a Maramureșului istoric, de unde a împrumutat un lexic bogat, numeroase aspecte etnografice și un repertoriu folcloric apreciabil. La toate acestea se adaugă un fapt istoric, respectiv documente ce atestă că o serie de localități lăpușene au fost întemeiate de nobili maramureșeni prin sec. al XIV-lea.

Indiferent de apartenența la un subdialect sau altul, graiurile din Lăpuș, Chioar sau Codru au împrumutat unele particularități fonetice de tip maramureșean, dată fiind apropierea geografică, precum și raporturile sociale și culturale. Abia din punct de vedere lexical putem vorbi de un relativ caracter unitar al graiurilor din cele patru regiuni, acestea înscriindu-se în aria nordică a teritoriului locuit de români.

ARTA CULINARĂ

Bucătăria maramureșeană a suferit, de-a lungul timpului, influența bucătăriei austro-ungare. În Maramureș se folosește mult slănina afumată, bine pregătită, care se consumă tot timpul anului. Mâncărurile obținute în bucătăria tradițională din Maramureș sunt mâncăruri grase, gustoase și piperate, se realizează pe bază de carne și în special carne de porc, se folosesc legumele, zarzavaturile, laptele și brânzeturile, precum și ouăle.

Ciorbele se acresc cu oțet sau zeamă de varză și se îmbunătățesc cu gălbenușuri de ouă, smântână și făină; specific acestor ciorbe este tarhonul. La obținerea mâncărurilor se folosește untura de porc și rântașul, obținut din ceapă înăbușită și făină puțin rumenită. Sosurile sunt, în general, albe, dar și colorate cu boia de ardei. Salatele, ca de altfel și sosurile, se îndulcesc cu zahăr.

Bucătăria din Maramureș este renumită prin preparate ca: balmoș, bulz, supă de chimen, supă de varză albă cu smântână, ciorbă maramureșeană de porc sau vacă, ciorbă de carne cu tarhon, ciuperci umplute, gulaș, papricaș, afumături, tocături cu afumătură, langoși, budincă ș.a.

Arta gastronomică locală nu excelează prin finețuri și combinații sofisticate de alimente și mirodenii. Ea este mai degrabă sobră și extrem de ecologică.

Nucleul bucătăriei tradiționale îl reprezintă lăptăria pastorală mobilă, pe care păcurarii o instalează în munți, în timpul verii, pe perioada pășunatului turmelor de oi. Din laptele de oaie, baciul prepară cașul, urda și jintița. Brânza se prepară în gospodărie cu cașul luat de la stână. Brânza menită să rămână peste iarnă este pusă într-o bărbânță și închisă ermetic. În Lăpuș se prepară „lapte acru de iarnă”.

Deoarece condițiile meteo-climatice și calitatea solului nu au favorizat culturile de grâu în această regiune, deluroasă prin excelență, agricultura s-a axat preponderent pe culturile de porumb. Făina de mălai a constituit, începând cu secolul al XVII-lea, principalul element nutritiv pentru populația rurală. Din făina albă de grâu se preparau prescurile și colacii rituali, folosiți la sărbătorile mari.

Pentru maramureșeni, masa reprezintă mai degrabă un act cultural, cu valențe sociale, desfășurat după cutume străvechi. În subsidiar, ea reprezintă un necesar rit de integrare, fie că ne referim la ospete comunitare (mesele de pomană, la care participă tot satul, în frunte cu preotul), la mesele neamurilor (botez, nuntă, înmormântare), la masa întregii familii (de Paști, de Crăciun), la masa cotidiană, ori la masa oferită unor musafiri.

Maramureșenii preferă la mâncarea de dimineață o masă consistentă (coleșe cu brânză, lapte acru, slănină și „mâncărușă”, papara din ouă. Ujina e programată după-amiaza târziu și ea e urmată de cină. Printre mâncărurile tradiționale în Maramureș se numără: curechi umpluți (sarmale), pancove (gogoși), scoverze (clătite) cu groștior (smântână) și mămăligă cu ligțari (dulceață). La acestea se adaugă plăcintele crețe, turtițele de mălai, sarmalele cu păsat, cartofii copti cu usturoi, gomboții (găluștele cu prune), colțunașii cu legume și clătitele cu urdă și verdeață.

Bucătăria maramureșeană este un melanj de savuroase preparate strămoșești românești, săsești și ungurești. Nicăieri nu se găsește o diversitate atât de mare de zămuri (supe și ciorbe), tocănițe și papricaș. Supa de pui și ciorba de legume devin banale în fața delicioasei și neașteptatei combinații între porumb, cartofi și cașcaval transformate într-o supă-cremă specifică zonei Maramureșului.

ARTA CERAMICII

Se spune că pământul, apa și focul au prins suflet în mâinile olarilor din Maramureș. Din negura vremurilor, lutul a fost modelat în forme ceramice diversificate, de o frumusețe brută și păgână, pictate în culori obținute din pământuri și arse în cuptoare tradiționale.

CERAMICA DE SĂCEL este realizată din lutul roșu, de foarte bună calitate, scos de la mare adâncime, din puțuri de până la cincisprezece metri adâncime.

Lutul folosit este extras dintr-un loc numit Drovădeanu. Se folosește o combinație de lut gras și lut roșu, pasta obținută devenind impermeabilă în urma tratamentelor ulterioare - arderea și lustruirea. Pentru prepararea materialului se folosește maiul, fâtrarul pentru frământat. După ce este frământat, lutul este lăsat câteva zile înainte de a fi modelat.

HORINCA, TĂRIA ISTORIEI, TRADIȚIEI ȘI SĂNĂTĂȚII

Producerea horincii este un adevărat ritual de artă domestică. Atestată documentar la 1386, într-un act maghiar de percepție fiscală sub numele de „*cujka*” (a se citi „țuica”), mai este întâlnită și sub numele de „*palincă de prune*” sau „horincă de prune”. Denumirea de „*Palinca*” vine din maghiară, din cuvântul „*parlat*”, a cărei variație regională transilvană „*pali*”, combinată cu „*cujka*” a dat cunoscutul cuvânt „*palinka*”.

Prin forma vaselor, elementele decorative și prin tehnica de lucru, ceramica de Săcel este foarte asemănătoare cu ceramica dacică. Cuptorul în care se arde ceramica este însă de proveniență romană.

Vasele sunt lucrate la roată, sunt ornate simplu, lustruite cu o piatră, lăsată câteva zile la uscat, ținute apoi în lăzi până când se adună multe piese și, în sfârșit, arse în cuptor, fără a fi smălțuite.

Vopseaua folosită pentru decorare este obținută dintr-un pământ colorat natural, pe care meșterul îl pisează cu o lespede de piatră și îl înmoaie în apă.

Veche precum cultura lemnului, legendele și monumentele Maramureșului, celebra „țuică” sau palincă, face parte din brandul județului nostru. Simbol al bucuriei, tratament pentru orice, carte de vizită peste hotare, palinca de Maramureș ne-a dus faima peste tot în lume. Acest cuvânt s-a format din combinarea cuvintelor „*hora*” și „*palinca*”. Cu alte cuvinte, palinca pe care o bea lumea la horă se numește „*horinca*”. Este important de știut faptul că numai rachiul dublu distilat de prune poate fi denumit „țuică”, pe când celelalte tipuri de rachi (din mere, pere etc.) pot fi denumite „*rachiu de mere, pere, etc.*”. Se spune că „țuica de prune” este un pleonasm, dar, având în vedere că maramureșenii produc celebra băutură și din mere sau pere, este folosit în continuare. Palinca sau pălinca (în maghiară Pálinka) este o băutură alcoolică tradițională nu doar în Transilvania, ci și în Slovacia sau Ungaria și este celebră în special datorită tăriei - peste 50%. Palinca reprezintă 40% din consumul de băuturi spirtoase în România și 75% din exportul de acestea. În Ordinul nr. 368/2008 pentru aprobarea Normelor privind definirea, descrierea, prezentarea și etichetarea băuturilor tradiționale românești, țuica este descrisă astfel: „țuica este o băutură alcoolică tradițională românească obținută exclusiv prin fermentarea alcoolică și distilarea prunelor (diverse soiuri), întregi sau zdrobite,

ori a sucului obținut din prune, în prezența sau în lipsa sâmburilor”. Tradițional, fermentarea fructelor se face în căzi de lemn distilarea se face în cazane din cupru cu ardere directă sau în instalații de distilare. Pălincarii adevărați nu folosesc niciodată îndulcitori, nici coloranți sau substanțe aromatizante. Iar țuica se păstrează în butoaie speciale, confecționate de obicei din lemn de dud, care dau o aromă specială, naturală, produsului.

Țuica de pere este garnisită de obicei, cu o pară în sticlă. Sticla se pune în păr atunci când începe să crească para și încape în gâtul de la sticlă. După ce para crește, se rupe codița și se acoperă cu țuică.

Ornamentul pictat este format din linii orizontale („în șir”) și vălurite („în zimți”), uneori frântă până la unghi ascuțit, dispuse în partea superioară, la locul de întâlnire a torzii, spre gura vasului. Pentru ornamentare se folosește o pensulă de lână de oaie.

După ce vasul se taie de pe „crâng” (partea superioară a roții olarului), suprafața exterioară a vasului este frecată cu „bghicășelul” (o piatră albă de râu) pentru a-i da luciul și pentru a astupa porozitățile. Abia după câteva zile vasele sunt arse în cuptor.

Ceramica de Săcel este arsă într-un cuptor preț de o zi și o noapte, folosindu-se lemne de molid uscate timp de 2-3 ani. Cuptorul de ars oalele are o formă semisferoidală-ovoidală, cu vatră neorganizată, simplă.

În opinia specialiștilor, ceramica de Săcel ocupă un loc unic în ansamblul centrelor producătoare de ceramică din țara noastră, nu atât prin faptul că este arsă la roșu, cât prin tehnicile de decorare, prin lustruire și prin pictare. „Atrage atenția în mod deosebit tehnica folosită în epoci îndepărtate ale istoriei - La Tène-ul dacic”, afirma Florea Bobu Florescu.

Meșteșugul olăritului se practică și astăzi la Săcel, cu aceleași tehnici străvechi, de către Tănase Burnar, fiul cunoscutului olar Tănase Cocean.

De remarcat faptul că produsele obținute au, mai întâi de toate, un rol funcțional (pentru prelucrarea hranei, pentru păstrat laptele și apa, pentru transportul mâncării la câmp etc.); doar turiștii achiziționează ceramica pictată de Săcel ca element de decor, nebănuind valențele terapeutice ale utilizării acestor produse în bucătărie.

În anii '70, pătrunderea produselor industriale a părut să dea o lovitură finală olăritului din Săcel. Producerea oalelor de lut, fiind anevoioasă și costisitoare,

Familia Bleda din Baia Mare realizează ceramică tradițională din ingrediente naturale. Aceasta ia forme specifice zonei maramureșene: ol nănaș, oală de meșter, boca, fiind pictată cu motive regionale de Vama, Târgu Lăpuș. De asemenea, din colecția de ceramică tradițională nu lipsesc farfuriile de diferite dimensiuni, castroanele, cămile sau ulcioarele unicate. Acest tip de ceramică se remarcă prin culoarea roșcată a lutului, glazura foarte lucioasă, desenele cu linii în relief, culorile intense de cobalt, verde, negru sau alb. Ceramica de Bleda este o creație de familie din Baia Mare. Aceasta realizează vase exclusiv din lut prelucrat după rețete proprii, folosind glazuri originale și cuptoare special concepute pentru arderea lutului, amănunte care au dus la obținerea singurului brevet de inventator de ceramică românească. Ceramica Bleda este un produs cu aspect medieval care ia pe roata olarului diferite forme: de la simple căni de apă sau vin, sticle și ploști până la imensele vase unicate.

a fost abandonată, dar după câțiva ani a fost reluată la insistențele specialiștilor etnografi, dar și stimulată de interesul în creștere al vizitatorilor pentru obiecte tradiționale.

CERAMICA TRADIȚIONALĂ DE BAIJA MARE este renumită în toată țara. De-a lungul timpului, în Baia Mare și-a desfășurat activitatea un număr remarcabil de olari. Calitatea, diversitatea și numărul mare al produselor centrului l-au impus, specialiștii considerându-l astăzi unul dintre cele mai importante centre ceramice din Transilvania. Că aici și-au desfășurat activitatea foarte mulți olari ne-o spun documentele vremii, dar trebuie subliniat faptul că, pe lângă meșterii olari, membri ai breslei, aici și-au desfășurat activitatea și o serie de olari care lucrau pe cont propriu și pe care membrii breslei îi numeau „clandestini”. Împotriva activității acestora, ce se pare că reprezenta o concurență serioasă, breslașii au cerut sprijinul autorităților.

În documentele vremii, breasla olarilor din Baia Mare apare menționată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Primul document care vorbește despre olarii băimăreni atestă faptul că între anii 1569-1572 aceștia, numiți *magistri figuli*, s-au organizat într-o breaslă, conducerea orașului întărindu-i statutul. Olarii aveau chiar un reprezentant în conducerea orașului., numit în documente *Elias Figulus*. Descoperirile arheologice efectuate după anul 2000 pot împinge existența unui centru ceramic la Baia Mare până în secolul al XV-lea.

Un atelier de olar reprezenta sursa de venit pentru mai mulți oameni. În primul rând, în ateliere lucrau toți membrii familiei. Acestora li se adăugau uneori angajații pentru prelucrarea lutului sau căruțașii, care transportau produsele la diferite târguri. În atelier, munca era împărțită. La prelucrarea lutului și la roata de olar lucrau numai bărbații. Femeile erau cele care se ocupau de partea de decor, iar copiii realizau cele mai ușoare munci. Faptul că femeile erau cele care, în general, decorau vasele, nu exclude existența olarilor bărbați care ar fi putut realiza un vas de la început până la capăt și nici situația inversă, mai ales în a doua jumătate a secolului al XX-lea, după introducerea roții electrice.

Olarii din Baia Mare foloseau un lut de foarte bună calitate. Această calitate excepțională a lutului, caolinul și smalțul folosit de olarii băimăreni este subliniată și în documentele vremii. Lutul este format din particule foarte fine, este gras și are un ridicat conținut de oxid de fier. După ardere primește o frumoasă culoare de roșu terra sigilata. Culoarea este bine subliniată de glazurile plumbice transparente și care creează privitorului senzația de căldură. Datorită plasticității lutului, din el se puteau realiza vase de dimensiuni mari, cu pereți foarte subțiri, dar și termorezistente.

Localitatea Baia Sprie nu este celebră numai prin istorie și minerit, ci și prin cultură. Încă din secolul al XVII-lea, în Baia Sprie exista un centru de ceramică, alcătuit din bresle de olari. În 1780, în oraș erau 50 de olari, ca după aproape 160 de ani, în anul 1938, numărul acestora să scadă la 7. Aceștia locuiau pe strada Olarilor, stradă ce și păstrează denumirea și astăzi. Prelucrarea lutului și tehnica modelării vaselor nu se deosebește mult de tehnica celorlalte centre de ceramică din țară. Ca elemente de decor, predomină formele geometrice și cele vegetale. Centrul de ceramică de la Baia Sprie se încadrează în familia ceramicii românești zmălțuită și nezmălțuită. Astăzi, cel mai de seamă reprezentant al breslei olarilor din Baia Sprie este Leș Daniel, care în ciuda tinereții lui, a ajuns să fie recunoscut în țară și străinătate prin creațiile de excepție pe care le modelează cu atâta talent și suflet.

Era folosit la realizarea vaselor pentru gătit, pentru depozitat, dar și a celor cu caracter decorativ. Vasele glazurate necesitau două arderi. O ceramică deosebită era realizată și în centrele ceramice de la Baia Sprie și Tăuți Măgherăuș.

După aducerea acasă, lutul trecea printr-un proces de curățare, realizat în atelierele mai mari de ucenici, care făceau primii pași pe drumul greu al olăriei, iar în atelierele mai mici de către bărbații apți pentru o muncă grea.

Primul pas era curățarea lutului, care se putea face în stare uscată a acestuia sau în stare umedă. Astfel, lutul adus acasă era ținut la macerat în locuri speciale, în gropi anume amenajate și se adăuga apă până la

saturație. Olarii obișnuiau să lase lutul la macerat cât mai mult, chiar pe perioada iernii, preferând ca aceasta să înghețe. Se scotea o parte din el, atât cât se lucra pentru o perioadă scurtă (o zi sau o săptămână), se călca cu picioarele și apoi se frământa cu mâna. Această muncă de obicei era făcută de ucenici sub supravegherea meșterului.

După terminarea acestei operații, lutul era făcut suluri, din care se tăiau cu ajutorul unei sârme felii subțiri ce trebuiau curățate cu mâna de impurități (pietre, materii organice). După aceasta, lutul era măcinat cu valțul și, în zilele mai apropiate de noi, cu moara cu bilă. Fiecare bulgăre de lut din care urma a se realiza un vas era frământat cu mâna înainte de a fi pus pe roată.

Cel de-al doilea material cu importanță deosebită în realizarea vaselor este angoba. Aceasta se turna peste vasele luate de pe roată și lăsate puțin la zvântat. Ea avea rol de suport pentru decor și rețetele pentru prepararea ei difereau de la un atelier de olar la altul, fiind secretul fiecărui olar, secret care nu era transmis decât în familie. Angoba se obținea din caolin, un pământ alb, care la Baia Mare se găsea din belșug pe aproape toate dealurile din apropiere. Caracteristica caolinului găsit la Baia Mare este culoarea perfect albă.

Pentru obținerea angobelor colorate, folosite la realizarea decorului, se adăuga în angoba de bază oxizi de cupru, mangan, antimontrioxid și cobalt, fiecare amestec ducând la obținerea unei culori. Unele culori se obțineau și din pastă de lut diluat amestecat cu acești oxizi. Pasta de lut diluat provenea chiar din procesul de lucru la roată. De exemplu, pentru culoarea verde se folosea, de obicei, angoba de bază în amestec cu cenușă de cupru. Aceasta din urmă se obținea prin arderea în cuptor a sârmei de cupru care apoi se măcina și se amesteca cu angoba. După prima ardere, aceasta avea o culoare gri, iar după cea de-a doua ardere, sub stratul de smalț transparent apărea culoarea verde. Pentru obținerea diferitelor nuanțe de verde, cenușa de cupru se amesteca cu cobalt în diferite procente.

ALTE TIPURI DE CERAMICĂ PRODUSĂ ÎN MARAMUREȘ sunt: ceramica smălțuită ornamentată cu cornul de la Vama, ceramica ornamentată cu cornul și pensula de la Vama și Lăpuș, ceramica grafitată din Vama și Valea Izei și ceramica decorată cu pensula din Baia Mare și Baia Sprie.

Alături de Săcel, importante centre de olărit au mai existat în Bârsana, Bogdan Vodă, Dragomirești, Ieud, Vișeu de Sus și Sighet. În afara Maramureșului istoric, obiecte din ceramică se mai produceau la Târgu Lăpuș, Lăpușul Românesc, Dămăcușeni, Berința, Baia Sprie și Baia Mare.

FOLCLORISTICA MARAMUREȘEANĂ

Eminescu era convins că „în timp, toți ne tragem din Maramureș”, locul în care se păstrasera cel mai bine obiceiurile străbune. Colecții de muzică, dansuri, obiceiuri de nuntă, basme și strigături ale Maramureșului au apărut încă din secolul al XVII-lea, precum „Codicele de la Petrova”, al lui Nicolae Petrovay, apoi manuscrisul cu 639 de pagini al lui Coman din Moisei, de la 1799, manuscrisul alcătuit între 1841-1843 de către Dumitru Țicală din Dragomirești, manuscrisul lui Dumitru Lupu Grad din Săliștea de Sus, din perioada 1893-1895. Marile colecții ale folclorului maramureșean apar din secolul al XIX-lea, avându-i drept autori, între alții, pe Simion Botezan, Ion Bârlea, Tache Papahagi, Bela Bartok sau Tiberiu Brediceanu.

Nicolae Petrovay (c.1650-1723) a fost un cărturar originar din Maramureș, fiu al preotului Ștefan Petrovay. În 1685, documentele îl menționează ca asesor și jude în comitatul Maramureș. În perioada aprilie 1671 - ianuarie 1672, N. Petrovay a copiat, cu litere latine și ortografie maghiară, Codicele care îi poartă numele. Manuscrisul se află la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca „și este în perfectă stare”.

Codicele conține cântece istorice care au la bază un cantio de amore, compus de un preot maghiar, la Sibiu, în 1660 (al cărui prototip s-a păstrat în *Codicele Mátray* și *Codicele Vásárhelyi*, colecții de cântece unghurești). Însă, pe foaia numărul 135, se pot citi o poezie de dragoste, rugăciunea Tatăl Nostru și un fragment de poezie populară. Cât privește autenticitatea acestui ultim fragment, părerile sunt împărțite.

Vasile Șușcă și creațiile sale

De Sânzienă, în Maramureș

Dumitru Pop (1970) consideră că „și mai important pentru conținutul său folcloric este un manuscris din anii 1841-1843 care ne-a fost semnalat de Gh. Dăncuș”. Caietul are peste 200 de pagini și a fost scris, cu caractere chirilice, de **Dumitru Țicală** din Dragomirești. Din alte surse aflăm că Țicală a deprins arta caligrafică, alături de cântecele de strană, de la diacul Ioan Roșca din Glod. Pe parcursul a doi ani, a notat într-un caiet cântece lumești, versuri la morți, cântece religioase și istorice.

Codicele a fost descoperit de filologul și folcloristul Gheorghe Alexici (1864-1936), profesor universitar de limba română la Budapesta, în timp ce a cercetat colecția de manuscrise a bibliotecii fostului gimnaziu calvin din Cluj. În studiul publicat în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* (1913), Gh. Alexici este de părere că versurile ce urmează după rugăciune („Ci-unde-ți cat în față / Fată dalbeneață / Inima mă învață / Cum să-ți fac viață / Sară dimineață”) sunt de factură populară: „...poezia românească din Codicele de Petrova nu e numai cel mai vechi cântec de dragoste cunoscut al nostru, ci totodată și cea mai veche traducere artistică din literatura română. Trebuie precizat faptul că cele trei texte românești din Codicele de Petrova mai au un merit, sunt primele scrieri românești cu litere latine din cultura română”.

În schimb, N. Drăganu (1927) este de părere că versurile analizate de Gh. Alexici nu vin „de-a dreptul din popor”, iar cărturarul din Petrova a fost doar copistul lor, după ce le-a cunoscut ca și cântece de lume.

Preotul și folcloristul Ion Bârlea (1883-1969) a adunat, la începutul secolului al XIX-lea, 798 de însemnări și documente pe care le-a publicat, cu cheltuiala Ministerului de Instrucție Publică, în volumul *Însemnări din bisericile Maramureșului*.

Lucrarea a fost cercetată cu de-amănuntul de profesorul Dumitru Pop (1970), care a reținut patru manuscrise ce prezintă interes din punctul de vedere al istoriei folcloristice locale, datate 1814, 1820, 1821, respectiv 1841-1843.

Alexandru Filipașcu(1940) și N. Albu (1944) au găsit de cuviință să-l numească pe N. Petrovay drept „harnicul culegător de poezii populare”.

Cimitirul Vesel din Săpânța

Udătoriul din Șurdești

În 1974, **Mihai Dăncuș** a intrat în posesia unui caiet redactat între anii 1799-1824 de către un preot greco-catolic din Moisei. 12 ani a durat transcrierea textelor din alfabetul chirilic în cel latin. „O întâmplare fericită ne-a dus la descoperirea unui manuscris păstrat în stare bună de la pagina de titlu până la cuprins. Cuprinde 632 de pagini”.

Autorul, **Koman P. Ioan** (n. 30 martie 1774), a fost uns ca preot în 24 iunie 1803. A slujit în Săcel un an și în Săpânța 9 ani; „în anul 1821, 1 martie, am revenit de paroh în Moisei, la neamul meu”. Manuscrisul începe cu două colinde de Crăciun. „Majoritatea textelor sunt versuri, creația lui Ioan Koman, dar și multe producțiuni populare consemnate (culegeri de folclor)”.

La Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj, se păstrează un document care prezintă importanță din punct de vedere al istoriei folcloristicii maramureșene. Este vorba de un manuscris datat 30 noiembrie 1814, descoperit în localitatea Șieu și care cuprinde 60 de „versuri” amprentate de „numeroase elemente folclorice și crâmpie de veritabilă poezie populară”.

Bondroși in Cavnic

Patrimoniul imaterial al Maramureșului e dat de marea bogăție de tradiții și de obiceiuri care provin din zone etnofolclorice consacrate: Țara Maramureșului, Țara Lăpușului, Țara Chioarului, Țara Codrului. Ca atare, și numărul evenimentelor culturale majore care duc mai departe aceste tradiții și obiceiuri e ridicat, acoperind cu manifestări de mare interes aproape fiecare lună a anului. „Horea cu noduri”, „Tânjaua de pe Mara” de la Hoteni, „Festivalul datinilor și obiceiurilor de iarnă - Marmația” de la Sighetu Marmației, „Udătoriul din Șurdești”, „Horea la Prislop”, „Sânzienele” sunt doar câteva dintre acestea. Un loc aparte îl ocupă festivalul - unic în lume - „Drumul lung spre Cimitirul Vesel”.

Tânjaua de pe Mara

Bănățeanu Tancred, *Portul popular din regiunea Maramureș Oaș, Maramureș, Lăpuș*, ed. de Casa Creației Populare, Baia Mare, 1965.

Bernea Ernst, *Civilizația română străveche*, Editura Vreimea, București, 2006.

Bernea Ernst, *Maramureșul, Țară Românească*, Editura Predania, 2012.

Butură Valer, *Etnografia poporului român: cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

Ciocan Janeta, *Centrul ceramic Baia Mare. Monografie*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2013.

Ciocan Janeta, *Podoaba în portul popular din nordul României*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2007.

Ciocan Janeta, *Portul popular din Țara Chioarului*, Editura Ethnologica, Baia Mare,

Dunca Petre, Suiogan Delia, Mariș Ștefan, *Mâncarea între ritual și simbol*, Editura Ethnologica, Editura Universității de Nord, Maramureș, 2007.

Florescu, Florea Bobu, „*Un centru necunoscut de ceramică roșie*”, în AMET, 1959-1961, Cluj, 1963.

Nistor Francisc, *Poarta maramureșeană*, Editura Sport-Turism, București, 1977.

Petrescu Paul, *Arta populară românească*, București, 1969.

Pop Iuliu, „*Contribuții la cunoașterea ceramicii de la Săcel*”, în Studii și articole, Baia Mare, 1970.

Pop Romul, *Glasul pecetarelor*, Editura Galaxia Gutenberg, 2006.

Stahl H. Henri, *Civilizația vechilor sate românești*, Editura Științifică, București, 1968.